

Asocirajući na poznate srednjovjekovne grafičke predloške prikaza kužnih epidemija i smrti, ova dva lista predstavljaju najtežu osudu ljudskog bezumlja.

Borbenim jedinicama, njihovom ratnom putu, komandantima i borcima ustupljen je najveći prostor ove izložbe. Uz dokumentarni materijal vezan za osnivanje prvih jedinica, njihovo preformiranje nakon njemačke ofenzive u listopadu 1943, osnivanje novih formacija, posebno 43. istarske divizije, na preglednim kartama označena su područja njihovog djelovanja, mjesta značajnih bitaka te portreti istaknutih komandanata — Save Vukelića, Vitomira Sirole, Jože Skočilića i drugih. Na kraju su prikazane završne operacije s posebnim osvrtom na »riječku bitku«. Oduševljenje masa nakon konačnog oslobođenja predstavljeno je fotografijama s manifestacija u Cresu, Lošinju, Pazinu, Puli i Rijeci.

Postavljanje izložbe bilo je povjereno muzejima revolucije u Rijeci i Puli, a autori su Boško Končar i Julijan Sokolić iz Rijeke.

I jedno zapažanje za kraj ovog osvrta: nakon sedmogodišnjeg postojanja, otvorenosti i svakodnevnog komuniciranja s posjetiocima Spomen-doma sjedinjenja i slobode, panoi još uvijek stoje neoštećeni, izloženi foto-portreti nisu nagršeni uobičajenim karikaturnim detaljima niti su postojećim tekstovima dopisivani »komentari« i slični dodaci. (RADOVAN VLAKETIĆ).

RIJEČ PRIGODOM PREDSTAVLJANJA PRVE SINTEZE »POVIJESTI RIJEKE« NA SVEČANOJ SKUPŠTINI OPĆINE RIJEKA, 28. 4. 1988. U svome poslijeratnom, socijalističkom hodu Rijeka stupa tako brzim koracima, takvom se brzinom nekadašnje povijesne urbane cjeline stapaju u jedan grad da u mnogim vidovima privrednoga, kulturnog i prosvjetnog života grad naočigled raste. U čitavoj toj brizi za što bolji i sigurniji današnji i budući život radnog čovjeka kao da smo, gotovo bi se moglo reći, zaboravili na neke od naših predaka u ovom gradu, na osobe, ljude, ličnosti, koji su gradili taj grad, patili se pri tome, gledali kako im propada trud, pa opet gradili temelje ovoga grada. Generacije se Riječana kupaju na sušačkom »Sabiličevu« a da i ne znaju da je tu, poviše njega, u prahistoriji bilo života. Otkrijemo rimske terme, oduševimo se njima u Starome gradu, a zatim brzo zatrpamo taj dragocjeni za Rijeku povijesni spomenik i turistički atraktivan prostor. Itd., itd. O svemu tome i o drugome pisano je i malo i mnogo, malo znanstveno, a mnogo više na publicistički način, malo na hrvatskom ili srpskom jeziku, a daleko više na drugim jezicima. No, grad bez svoje povijesti tijelo je bez duše, a Rijeka IMA svoju povijest o kojoj znamo dosta, ali ipak nikada previše.

Imao sam veliku sreću i osobito zadovoljstvo da mi se povjeri čast da budem ne samo jedan od autora već i prvi odgovorni urednik prve takve sinteze, a ujedno i prve na hrvatskome ili srpskom jeziku, koja je sada objavljena, upravo u čast dana naše komune, 3. maja 1988. godine.

Odmah moram istaknuti: nije to bilo kakva knjiga, niti jedna u nizu sinteza povijesti nekoga od gradova. To je sinteza prvorazrednoga znanstvenog značenja, ali i dalekoseznoga političkog karaktera, jer zadire duboko i u međunarodne i u državne vode. Jer, ukratko, takva je i povijest grada na Rječini.

Osnovna načela ovoga djela — ponavljam: prvoga ove vrsti i u ovoj oblasti na hrvatskom ili srpskom jeziku — sastavljena su uz vrlo jednostavnu pretpostavku, utemeljenu na vidljivim težnjama i ostvarenjima samoupravnoga socijalističkog razdoblja, sa svim svojim uspjesima i krizama, na streljenjima marksističkog shvaćanja i historije i historiografije; ovo djelo je zasnovano na činjenici da su na obalama Rječine živjeli, žive i živjet će pripadnici hrvatskoga naroda i talijanske narodnosti te svih drugih jugoslavenskih naroda i narodnosti, te da su NOR i socijalistička revolucija tih naroda i narodnosti pod vodstvom KPJ i s Josipom Brozom Titom na čelu definitivno donijeli i Rijeci nacionalnu i socijalnu slobodu. Pobjeda je 1945, u ovim majskim danima postignuta s takvom snagom da je stvoreno razdoblje slobode, bratstva i jedinstva te prosperiteta dugo četiri decenija, za kakvo nema usporedbe u historiji tih naroda i narodnosti — bez obzira na to što mislili o sadašnjim ekonomskim i drugim nedaćama. Konceptiju knjige smo zasnovali i na činjenici da je Rijeka postala grad otvoren i pristupačan svim ljudima dobre volje — na svim područjima djelatnosti, te da ovaj grad živi u punom slobodarskom duhu — toliko onemogućavanome u prošlosti. Ne treba, dakle, prešućivati neugodne dijelove historijskoga procesa, ali nema mjesta ni kampanilizmu — ovaj grad su zajednički stvarali pripadnici Hrvata, Talijana, Srba, Mađara, Jevreja i mnogih drugih naroda i narodnosti, stvarao ga je zapravo radni svijet, klasno i socijalno — a njegov većinski, hrvatski dio — i nacionalno obespravljen. Stoga, nema potrebe pretjerano isticati ni hrvatstvo, ni talijanstvo toga grada, niti romanske niti slavenske utjecaje, jer povijesna, izvorna građa nepobitne istine govori sama za sebe, otvoreno i jasno: radni se svijet rađao, živio, radio, umirao u teškim, često neljudskim uvjetima. A feudalni, građanski i drugi uski vrhovi društva odvijali su se od gradske baze i u životu i u smrti; udruženi su bili samo tada kada je trebalo eksploatirati taj radni svijet i sačuvati svoje privilegije. Tito je na novopodignutom mostu, iznad Rječine, na samoj nekadašnjoj državnoj talijansko-jugoslavenskoj granici, koja je i ranije dijelila dvije riječke cjeline, rekao 31. listopada 1946. godine: »Na ovom historijskom mjestu zbrisana je za vjekove granica koja je tu umjetno postavljena. Budite jedinstveni, živite u bratstvu i jedinstvu, slozi i ljubavi, jer to je zalog našeg prosperiteta. To je garancija da ćemo mi izgraditi porušenu Rijeku, da ćemo podići naše tvornice, naše škole, naše kulturne ustanove, naš bolji i sretniji život«. Te su se Titove riječi i ostvarile. Prošlost grada takva je kakva je bila — i takvu je treba prihvatiti; svako prizivanje prošlosti i njena obrada u aktualne političke svrhe redovito su ovome gradu a i drugima nanosili velike štete. Priređivači ove sinteze smatraju da je historija pokazala i dokazala čiji je ovaj grad, te da o toj temi nema više što da se konstruktivno raspravlja.

Sadržaj vremenski seže od prethistorije do 1980. godine.

Što se tiče prostornog obuhvata — obrada zadire u onaj povijesni materijal što govori o području današnjega grada Rijeke, bez ulaženja u povijest prigrada, odnosno dijelova današnje općine Rijeka koji su donedavno — duže ili kraće vrijeme — bili i samostalne, veće gradske cjeline, ili u povijest širega riječkog područja, tako usko vezanog uz samo Rijeku. Međutim, ukoliko su veze s tim područjima i njihovim stanovništvom — u određenim historijskim periodima — neposredno utjecale na prošlost Rijeke, tada su takvi utjecaji registrirani ili obrađivani.

Djelo je tu, od danas u rukama čitaoca. Nije savršeno — svjesni su toga i autori i urednici; ima praznina onoliko koliko su manjkava dosadašnja istraživanja o povijesti Rijeke i naše dosadašnje znanje. Ali, djelo ima i prednosti — pionirsko je, prvo takve vrsti o našoj Rijeci i nastalo u Rijeci; zbog toga su i eventualne praznine i propusti vrlo lako vidljivi, nismo ih frazama skrivali, pa će ih se u idućim izdanjima moći lakše i popuniti i ispraviti, kada se krene u nova istraživanja ili se dovrše započeta. Neke od neriješenih dilema vidljive su iz teksta i same. Jer, ono što je očekivano već na početku stvaranja takve kompleksne povijesne sinteze — pokazalo se u punoj svjetlosti na kraju: dosadašnja obrada riječke povijesti ima ne samo manjkavosti već i određeni broj praznina, od kojih su najveće — što je na prvi pogled upravo nevjerovatno — baš u našem znanju o poslijeratnom, socijalističkom razvoju Rijeke. Te bi lacune trebalo budućim, organiziranim, planskim i sistematskim radom povjesničara i drugih stručnjaka što više i što brže ispuniti; dakako, bez suradnje s historičarima u Italiji pa i onima u Mađarskoj to se neće moći učiniti tako lako i tako brzo. Rad na djelu u prvom redu pokazuje da raspoloživi povijesni izvori za proučavanje i pisanje riječke historije ne samo što nisu ni izdaleka dokraja iskorišćeni već nisu niti istraženi; to se tiče građe i u Jugoslaviji, i u Italiji, i drugdje.

Dakako, priređivači i izdavači te autori ove sinteze ne bježe od kritike. Oni su svoj posao uradili, ponavljamo, uglavnom na temelju dosadašnjih saznanja do kojih je nauka došla, a i to onih rezultata za koje smatramo da će imati trajnog značenja. Dakako, bilo je i specijalnih znanstvenih istraživanja u onoj mjeri bez kojih se nije moglo sadržajno oblikovati. Izdajemo ga u uvjerenju da je takva sinteza trebala izaći pred javnost još pred tri-desetak godina, da su drugo i slijedeća dopunjena i poboljšana izdanja trebala izlaziti sukcesivno, onako kako stižu rezultati novih znanstveno-istraživačkih napora, onako kako ovaj grad raste i buja i na drugim područjima života, na kojima se također uči u praksi i koristi iskustvo, i na temelju njih ide naprijed.

Nadamo se da će ova prva sinteza u dugoj povijesti Rijeke udovoljiti očekivanjima; uvjereni smo da će biti podstrek za dodatne istraživačke napore i u našoj zemlji i van nje, da će postati pristupačna i jezičnom području u Italiji, gdje živi znatan broj Riječana, dakle — da će uskoro biti prevedena i na talijanski jezik, da će se na temelju konstruktivne kritike i konkretnih primjedaba te novih znanstvenih saznanja moći pripremiti uskoro i drugo izdanje, dopunjeno i, naravno, poboljšano. Time ćemo se odužiti svim prošlim naraštajima koji su ugradili velik dio sebe pa i svoje živote u rađanje, postojanje i razvoj ovoga grada, a budućim generacijama ostaviti jasan dokaz o njima, ali i o nama samima — naročito o tome kako smo shvaćali i razumjeli povijesne probleme ovoga grada, što smo znali o njemu u osamdesetom godinama 20 st. i kako smo rješavali novonastale, današnje probleme. Knjiga je tu — čitajmo je! (PETAR STRČIĆ).

Predstaviti u kratkom vremenskom rasponu od nekoliko minuta sadržaj knjige koja svojim naslovom pretendira obuhvatiti nekoliko milenija POVIJESTI RIJEKE ne može biti niti dobro niti uspješno. Nadam se da će to uspješnije učiniti u datim mogućnostima petsto stranica knjige koja je pred nama — ako im se posveti dužna pažnja.

Sadržaj te knjige jedinstveni je tekst, a ne niz članaka. Nastao je manje-više naporim i uspjelim usaglašavanjem i spajanjem određenog broja

radova znanstvenika određene tematike. Sastav njihovih radova trebao je pružiti objektivni uvid u povijesna zbivanja ljudskog naselja koje je tijekom vremena nestajalo i ponovno nastajalo, mijenjajući svoje stanovništvo, političku ovisnost pa čak i svoje ime: Tarsata, Tarsatika, Rika, Flumen, Rika sv. Vida, Flumen Scti Viti, Sankt Veit am Pflaumb, Fiume.

Razlog pristupa takvoj obradi POVIJESTI RIJEKE bila je želja da se pruže što cjelovitije vizure svih zbivanja određenih vremenskih odsječaka — i time omogućiti čitaocu, današnjem stanovniku Rijeke, ali i svakom onom koji zaželi doznati nešto više, određenije i cjelovitije o nekom određenom razdoblju prošlosti ovoga grada.

Tako koncipiranog prikaza riječke povijesti dosad nije bilo. Rezultati, naime, dosadašnjih istraživanja riječke prošlosti rasuti su u mnogim periodičnim i drugim našim i stranim publikacijama. S druge strane, dosad objavljena djela prikazuju samo odsječke ili samo određenu usku tematiku iz te prošlosti. Svijest o potrebi sinteze CJELOVITE POVIJESTI GRADA NA RJEČINI izrazila se već u prošlosti u nekoliko navrata. Aktualnost te potrebe postala je neodgodivost zbog bujanja rasta Rijeke i novog stanovništva — pa se šezdesetih godina stala ispoljavati u pokušajima traženja konkretnog rješenja. Znanstveni i politički faktori Rijeke, Skupština općine Rijeke, Povijesno društvo Rijeke, Općinski komitet Saveza komunista Hrvatske u Rijeci, — zajedničkim akcijama pokušali su u više navrata pokrenuti i objediniti, i ne baš tako slabe stručno-znanstvene snage u Rijeci, između 1975. i 1981. godine, da se pristupi izradi »Povijesti Rijeke«.

Raspravljanja o tome rezultirala su nemalim brojem konkretnih prijedloga. Većina je predlagala planove daljnjeg istraživanja i postupno objavljivanje idućih godina dogotovljenih tomova riječke povijesti ili zbornika radova takve sadržine. Takvo predlaganje bilo je, s obzirom na nerijetke praznine u obradi riječke prošlosti, često tendencioznih i neobjektivnih radova, umjesno za budućnost. No, gradu i njegovom stanovništvu trebalo je čim prije pružiti osnovne informacije o prošlosti Rijeke i činjenicama prošlosti objasniti razloge brzog napretka grada.

U krugu suradnika Izdavačkog centra Rijeka te su rasprave potakle misao, 1982. godine, da se odmah pristupi izradi sinteze »Povijesti Rijeke«. Izrađen je odmah i program opsega, sadržaja, načina, stila pisanja radi pristupačnosti što širem krugu čitalaca, opremljenosti knjige itd. O tome je ICR iste godine obavijestio Skupštinu općine Rijeka i Samoupravnu interesnu zajednicu kulture iste općine.

Tekst sinteze trebao je odraziti tadašnje stanje znanja i saznanja izvora i objektivnih rezultata povijesne literature bez primjene dodatnih istraživanja. Prikazivanje trebalo je obuhvatiti materijalne uvjete postanka, opstanaka i razvoja gradskog naselja, društvene odnose i prilike, kulturno stanje i razvoj, pravno-politički položaj grada i njegovog stanovništva itd. od najstarijih vremena dalje. Opseg cijelog teksta predviđao je 500 stranica stampanog »oktav« formata. Kartografski, grafički i slikovni prilozi trebali su samo dopunjavati ili nadomještati tekst, a tek izuzetno ilustrirati knjigu (umjetničkim djelima).

Savjet ICR-a prihvatio je predloženi program 1983. godine. Prikupljenim skromnim sredstvima SIZ-a za kulturu O. Rijeka, Skupštine o. Rijeka i ICR-a započeti su radovi. Izabrano uredništvo izvršilo je potrebna kontaktiranja i dopisivanja radi dobivanja suglasnosti za suradnju znanstvenika

koji se bave riječkom prošlošću, a od kojih je dobar dio sudjelovao u spomenutim raspravama o potrebi objavljivanja povijesti Rijeke. Gotovo svi pozvani na suradnju s razumijevanjem su dali odmah svoj pristanak pa je dobrom suradnjom i intenzivnim radom tekst priveden kraju do kraja 1987. godine.

Dovršeni tekst recenziralo je sukcesivno pet sveučilišnih profesora, od kojih dva akademika, k tome još tri znanstvena radnika. Tekst je pregledala i većina članova Izdavačkog Savjeta i dala svoje konstruktivne primjedbe.

Na temelju takvog teksta i recenzija predloženo je Skupštini općine Rijeke da bude suizdavač te prve »Povijesti Rijeke« na našem jeziku. Skupština općine Rijeka prihvatila je prijedlog i obrazloženje — i 25. veljače ove godine odlučila da uz Izdavački centar bude suizdavač ove »POVIJESTI RIJEKE«.

Kao proizvod navedenih nastojanja pred nama je sada štampani tekst »Povijesti Rijeke«. Doduše, ne u sasvim planiranom obliku. Zbog ogromnog povećanja troškova štampanja otpao je znatan dio dopunskog kartografskog, grafičkog i slikovnog materijala. Zbog istog razloga moralo se odustati i od nekih, takvim djelima potrebnih dodataka. To će nam, vjerujem, vrijedna kritika prigovoriti.

Kao glavni urednik ovog djela imam, na kraju, časnu obvezu zahvaliti se najprije svim suradnicima-autorima zajedničkog povijesnog teksta. Bez njihove suradnje ove Povijesti ne bi bilo. Dugotrajno i ne baš uvijek ugodno bavljenje redigiranjem teksta pokazalo je neiscrpnu strpljivost članova uredništva, ali i njihovu veliku ljubav prema Rijeci i želju da Riječanima omoguću upoznavanje maksimalno objektivno i pošteno prikazane riječke prošlosti.

Hvala im!

Ponosan sam što su neke riječke radne organizacije materijalno poduprle ovu publikaciju, da je ovaj grad svojim sredstvima omogućio objavljivanje ove povijesti, da je Riječki izdavački centar izdao ovu povijest i da ju je radništvo riječkog »Tipografa« odštamvalo. Svima njima veliko hvala!

Hvala, dakako, i svima onima koji će ovu Povijest čitati, njome se služiti, a posebno onima koji će u njoj pronalaziti nedostatke i praznine (a takvih sigurno ima) — dobronamjerno na njih upozoravati i nastojati da se i njihovim zalaganjem što prije izda bolja i potpunija Povijest Rijeke.

Na kraju: ne smijem zaboraviti onog divnog, ali nesretno bolesnog druga koji je prvi, i do posljednjeg svojeg časa, od nas zahtijevao tu Povijest. I sasvim na kraju — hvala onom mladom drugu koji je bljeskom očiju i velikodušnim udarcem šake po stolu konačno odlučio: »Ova se Povijest mora štampati!« (DANILO KLEN).

SAVJETOVANJE I GODIŠNJA SKUPŠTINA SAVEZA DRUŠTAVA ARHIVSKIH RADNIKA HRVATSKE U SISKU 1987. Od 21. do 23. listopada 1987. godine u Sisku i Petrinji održano je savjetovanje arhivskih radnika Hrvatske koje su organizirali Savez društava arhivskih radnika Hrvatske (SDARH) i domaćin Historijski arhiv Sisak. Savjetovanje je održano u čast 50-godišnjice dolaska Josipa Broza Tita na čelo KPJ, 50-godišnjice osnivanja KPH i 80-godišnjice dolaska Josipa Broza na naukovanje u Sisak. Organiziranje sa-